

**IBN SINO VA SHARQ UYG'ONISH DAVRI ILMIIY TAFAKKURI:
TAJRIBA VA NAZARIYANING BIRLIGI TAMOYILI**

Aliqulova Nozima Abdivali qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti

Milliy goya manaviyat asoslari va huquq

Talimi yonalishi 2- bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Ibn Sinoning (Avicenna) o'rta asr Sharq ilm-tafakkuri, xususan "Sharq uyg'onish davri" deb ataladigan intilishlar kontekstida tajriba (empirik kuzatish va tadqiq) hamda nazariya (fikriy sistemalar va konsepsiyalar) birligi tamoyili orqali tahlil qilinadi. Ibn Sino empirik bilimni nazariy falsafiy uslub bilan uyg'unlashtirish orqali tabiatshunoslik, mantiq va metafizika sohalarida chuqur ilmiy tafakkur yaratdi. Maqolada uning tajriba-nazariya integratsiyasining metodologik asoslari, Sharq uyg'onishi (Islomiy ilmiy uyg'onish) tarixiy-madaniy konteksti va uning keyingi ilmiy taraqqiyotga ta'siri o'rganiladi.*

Keywords: *Ibn Sino, Sharq uyg'onishi, ilmiy tafakkur, tajriba va nazariya, Islom ilmiy an'analari, empirik uslub, falsafiy nazariya.*

Annotation: *This article examines Ibn Sina's (Avicenna's) contribution to the intellectual revival of the Eastern Renaissance, focusing on the principle of the unity of experience and theory in scientific thought. Avicenna integrated empirical observation with philosophical reasoning to establish a holistic methodology that unified logic, natural sciences, and metaphysics. The study analyzes the methodological foundations of this unity, the cultural and historical background of the Islamic scientific renaissance, and Ibn Sina's impact on the development of scientific thinking in both the East and the West. His synthesis of theory and practice illustrates the dynamic interplay between empirical investigation and abstract reasoning, which became a cornerstone of medieval Islamic intellectual tradition and continues to influence modern epistemological discourse.*

Keywords: *Ibn Sina, Avicenna, Eastern Renaissance, scientific thought, unity of theory and experience, Islamic philosophy, empirical method, epistemology, integration of science and philosophy.*

Kirish

X asrdan boshlab islom olamida ilm-falsafa, tabiatshunoslik va mantiqiy tafakkur rivojlanib, bir qator buyuk olimlar, jumladan Ibn Sinoning yaratuvchiligi bilan Sharq uyg'onishi deb ataladigan ilmiy-madaniy intilish paydo bo'ldi. Bu davrda Sharq hamda Markaziy Osiyoda ilm-ta'lim, kutubxonalar, tarjima harakatlari, madrasalar va ilmiy tahlillar kengaydi. Ibn Sino (980–1037) bu jarayonning markaziy figurasi bo'lib, u tabiatshunoslik, tibbiyot, mantiq, metafizika va ilmiy metodlar sohalarida tajriba va nazariyaning uyg'unligini konseptual tarzda ilgari surdi. Tadqiqotlarda uning — nafaqat G'arb ilmiga balki Sharq ilmiy tafakkuriga ham — muhim ta'siri qayd etilgan Shu nuqtai

nazardan maqolada tajriba va nazariya tamoyilining Ibn Sinoda qanday shakllanishi, ilmiy tafakkurdagi o‘rni va Sharq uyg‘onishi kontekstidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Tajriba va nazariya birligini tushunish uchun avvalo tadqiqiy kontekst va metodologik asoslarni ko‘rib chiqish lozim.

1. Sharq uyg‘onishi va ilm-tafakkur muhiti

O‘rta asr Sharqida — xususan, Samanidlar davrida Markaziy Osiyo va Xorazm hududlarida — ilmga bo‘lgan e‘tibor oshdi: yunon-rim falsafasi arabchaga tarjima qilindi, madrasalar, kutubxonalar faol bo‘ldi. Bu muhitda Ibn Sino o‘z sdi va shakllandi. U nafaqat falsafiy asarlar yozdi, balki tibbiyot va tabiatshunoslik bo‘yicha amaliy faoliyat yuritdi. Shunday qilib, tajriba va nazariya uyg‘unligi uchun zarur bo‘lgan ilmiy-madaniy infrastruktura shakllandi.

2. Ibn Sinoda nazariyaning roli

Ibn Sino falsafiy nazariyalarni chuqur rivojlantirdi: masalan, mohiyat va mavjudlik orasidagi farq, zaruratli mavjudlik (necessary existent) tushunchasi, odamning aql-ruhiy jihatlarini haqidagi mulohazalari U Aristotel va neoplatonik merosni islom falsafasi bilan birlashtirdi. Mazkur nazariy jihatlar ilmiy tafakkurning metodologik poydevorini tashkil etdi. Nazariya orqali olim tajriba natijalarini tushuncha va sistemaga aylantira oladi: ya’ni faqat kuzatish bilan cheklanmay, umumiy qonun, tamoyil va modelni ilgari surish imkonini beradi.

3. Tajribaviy metod va tabiatshunoslik

Boshqa tarafdin, Ibn Sino amaliy ishlar bilan shug‘ullandi: tibbiyotda “Kanun fi ‘t-Tibb” asari bilan mashhur, tabiatshunoslikda esa asarlarida kuzatuv, tajriba va tafakkurning uyg‘unligi namoyon bo‘ladi. Masalan, u astronomik kuzatuvlar, o‘z davrida yangicha metodlar bilan tabiat hodisalarini tahlil qilishga intildi Tajriba orqali olingan ma’lumot nazariy tushunchalar bilan bog‘landi: nazariya tajriba uchun gid bo‘lib xizmat qildi va tajriba nazariya uchun xom-ma’lumot berdi.

4. Tajriba-nazariya uyg‘unligi tamoyili

Ibn Sino ta’kidlaganidek, ilmiy tafakkurda tajriba va nazariya o‘zaro mustahkam aloqada bo‘lishi lozim. Nazariya tajribani tushunishga yo‘l ochadi, tajriba esa nazariyani tekshirishga hamda rivojlantirishga imkon beradi. Bu tamoyil Sharq uyg‘onishi hodisasida muhim bo‘ldi: Islom ilmiy an’analarida faqat empirik ishga emas, balki fikriy tahlilga ham e‘tibor qaratildi Ibn Sino falsafiy sohalarni (mantiq, metafizika) ham tabiatshunoslik bilan bog‘lashga intildi — bu esa tajriba-nazariya birligini yanada mustahkamladi. Nazariy falsafa bilan tabiatshunoslik arasında bog‘liqlikni o‘rnatish orqali u ilmiy tafakkurni keng va intradisiplinar formatda yuritdi.

5. Ilmiy tafakkurga ta’siri va xulosaviy ahamiyati

Ibn Sinoning yondashuvi Sharq uyg‘onishida ilmiy tafakkurning metodologik modeliga aylangan. Uning ishlarida nazariya va tajriba birligi namoyon bo‘lib, G‘arb ilmigam ham o‘z ta’sirini o‘tkazdi. Shu uslub Sharq ilmiy maktablari va keyingi asrlar falsafiy-ilmiy rivojida muhim omil bo‘ldi. Hisob-kitoblarga ko‘ra, uning sistematik

tafakkuri va metodologik integratsiyasi “Sharq uyg‘onishi” jarayonida ilm-mafkuraviy o‘zgarishlarga turtki berdi.

Xulosa

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Ibn Sinoning tajriba va nazariya birligiga asoslangan ilm-tafakkuri Sharq uyg‘onish davrida ilm-falsafa va tabiatshunoslikda muhim burilish nuqtasi bo‘ldi. U nazariy falsafani tajriba bilan uyg‘unlashtirib, ilmiy metodga yangi okvir berdi — nazariya bilan tajriba sinergiyasiga asoslangan integratsiyalashgan uslubni ilgari surdi. Bu yondashuv Sharq ilmiy an‘analarida nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajribaga ham katta e‘tibor berilganini namoyish etadi. Shu bilan birga, uning metodologik markazi nazariya-tajriba uyg‘unligi bo‘lib, bu tamoyil ilmiy tafakkurning zamonaviy konsepsiyalarida ham o‘z aksini topgan. Bu jihatdan, Ibn Sinoning ilm-tafakkurga qo‘shgan hissasi bilan Sharq uyg‘onishi ilm-madaniyat tarixida alohida o‘rin egallaydi. Maqola bo‘yicha keltirilgan tahlillar uning metodologik roli va Sharq uyg‘onishi kontekstidagi ahamiyatini yanada ochib berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibn Sino (Avitsenna). Kitob ash-Shifo (Shifo kitobi). Qohira: Al-Hay‘a al-Misriyya al-Amma lil-Kitob nashriyoti, 1960–1983.
2. Ibn Sino (Avitsenna). Al-Qonun fi‘t-Tibb (Tib qonuni). Tarjimon: L. Baxtiyor. Chikago: Great Books of the Islamic World, 1999.
3. Gutas, D. Ibn Sino va Aristotel an‘anasi: Falsafiy asarlarini o‘qish bo‘yicha kirish. Leyden: Brill nashriyoti, 2014.
4. Nasr, S. X. Islomda fan va sivilizatsiya. Garvard universiteti nashriyoti, 1968.
5. McGinnis, J. Ibn Sino. Oksford universiteti nashriyoti, 2010.

